

Paulina Wójcikowska-Wantuch

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

<https://orcid.org/0000-0002-0074-2827>

DYSKURS POSTKOLONIALNY W POWIEŚCI *DZIECI WOŁGI* GUZEL JACHINY

POSTCOLONIAL DISCOURSE
IN GUZEL YAKHINA'S NOVEL *A VOLGA TALE*

In this article, Paulina Wójcikowska-Wantuch analyzes the presence of postcolonial discourse in *A Volga Tale*, a novel by Guzel Yakhina, a Russian author of Tatar origin, whose fiction is concerned with themes of history and identity. Yakhina focuses on the tragic events of the Soviet period shown from the perspective of a single person and her fictions represent the post-memory trend in literature. She stresses the cultural and linguistic distinctness of the German minority, which ultimately fell victim to Stalin's imperialistic policy. Yakhina exposes the destructive mechanisms of the imperial power, but refrains from unambiguous assessments of historical reality. She focuses on the problem of responsibility for one's neighbors, emphasizing the importance of the characters' individual choices. In the light of the ethical issues raised in the novel, the problem of national identity is of secondary importance. In connection with the above, *A Volga Tale* and also other novels by Yakhina elude any unambiguous assignment to postcolonial literature.

Keywords: post-colonial literature, post-memory, German minority in the USSR, imperialism, Soviet past

ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫЙ ДИСКУРС
В РОМАНЕ *ДЕТИ МОИ* ГУЗЕЛЬ ЯХИНОЙ

В статье предпринята попытка анализа постколониального дискурса в романе Гузель Яхиной *Дети мои*. В своих произведениях русская писательница татарского происхождения обращается к темам истории и идентич-

ności, przedstawia tragiczne wydarzenia sowieckich czasów z punktu widzenia indywidualnej osoby. W powieści *Дети мои* podkreślana jest kulturowo-językowa samobytowość niemieckiego mniejszości, stającego w ostatecznym wyniku ofiarą stalinowskiej, imperialistycznej polityki. Autor rozstrzyga destrukcyjne mechanizmy władzy, ale powstrzymuje się od jednoznacznej oceny historycznej rzeczywistości. Яхина koncentruje uwagę na odpowiedzialności za bliźniego, podkreślając wagę indywidualnego wyboru bohaterów. W świetle podniesionych w powieści etycznych problemów temat narodowej tożsamości nabiera drugorzędnej roli. W związku z powyższym, jak powieść *Дети мои*, tak i inne powieści Гузель Яхиной, nie można jednoznacznie przypisać do postkolonialnej literatury.

Słowa kluczowe: postkolonialna literatura, pamięć, niemiecka mniejszość w ZSRR, imperializm, sowieckie przeszłe

Powieść *Dzieci Wołgi* (oryg. *Дети мои*)¹ wydana w 2018 roku to druga już książka Гузель Яхиной, rosyjskojęzycznej Tatarki, uznawanej za jedną z najciekawszych autorek młodego pokolenia. Debiutancka powieść Яхиной *Zulejka otwiera oczy* (*Зулейха открывает глаза*)² opublikowana w 2016 roku, wywołała wiele dyskusji i zdobyła ważne literackie nagrody. Niedawno dorobek pisarki powiększył się o trzecią powieść, zatytułowaną *Эшелон на Самарканд* (2021; „Eszelon do Samarkandy”). Na temat twórczości Яхиной krytycy i badacze literatury wypowiadali się wielokrotnie w formie recenzji i artykułów naukowych. Głos w dyskusji zabierali m.in.: Paweł Basiński, Jelena Kostiukowicz, Mark

¹ Powieść *Dzieci Wołgi* w 2019 roku zwyciężyła w głosowaniu czytelników w ramach nagrody literackiej Bolszaja Kniga oraz otrzymała międzynarodową Nagrodę Ivo Andrica w kategorii na najlepszą książkę. W Polsce książka ukazała się w 2022 roku w tłumaczeniu Henryka Chłystowskiego: G. Яхина, *Dzieci Wołgi*, przeł. H. Chłystowski, Noir sur Blanc, Warszawa 2022. Wydanie niemieckie: G. Яхина, *Wolgakinder*, przeł. H. Ettinger, Aufbau Verlag, Berlin 2019. Wydanie oryginalne: Г. Яхина, *Дети мои*, АСТ, Москва 2018. Wszystkie cytaty pochodzą z tego wydania i będą opatrzone numerem strony podanym w nawiasie.

² W roku publikacji (2016) powieść otrzymała kilka prestiżowych nagród literackich, m.in. Kniga Goda, Bolszaja Kniga, a w roku 2017 — Jasnaja Polana. Na podstawie książki powstał również znany serial z tatarską aktorką Чулпан Чаматовą w roli głównej.

Lipowieckij, Galina Józefowicz czy Waleria Pustowaja³. Polskie badania naukowe poświęcone jej twórczości koncentrują się na problematyce tożsamości kulturowej bohaterów, wizji historii przedstawionej w powieściach pisarki czy też na rozwiązaniach estetycznych, np.: Pauliny Wójcikowskiej-Wantuch *Историко-культурный контекст романа Гузели Яхиной „Зулейха открывает глаза”*⁴, Bartosza Gołąbka *Z domu Allacha do świata Stalina. Rozważania na marginesie bestsellerowej powieści „Zulejka otwiera oczy” Guzel Jachiny*⁵, Moniki Sidor *Z badań nad etyką w literaturze masowej. O implikacjach etycznych kategorii obcości w powieściach Guzel Jachiny*⁶.

Jak dotąd twórczość urodzonej w Kazaniu pisarki jawi się jako spójna pod względem tematyki i poetyki utworów. Fabuła wszystkich trzech powieści Jachiny rozgrywa się w kontekście ważnych wydarzeń z historii ZSRR: rewolucji październikowej, wojny domowej, wielkiego głodu, kolektywizacji, rozkułaczania oraz II wojny światowej. Co znamienne, główni bohaterowie utworów mają

---

³ П. Басинский, *Невероятное. Очевидное*, „Российская газета” 2015, nr 110, <https://rg.ru/2015/12/14/basinskij.htm> (10.02.2023); Е. Костюкович, *На всю глубину*, w: Г. Яхина, *Дети мои...*, s. 7–8; М. Липовецкий, *Занос. Продолжение полемики вокруг „носа”–2015: Марк Липовецкий отвечает Константину Богомолову*, <https://www.colta.ru/articles/literature/10136-zanos> (10.02.2023); Г. Юзефович, *Следы на воде, Зулейха и завидное чувство Веры Стениной. Женская проза*, Медуза, 29.05.2015, <https://meduza.io/feature/2015/05/29/sledy-na-vode-zuleyha-i-zavidnoe-chuvstvo-very-steninoj> (10.02.2023); В. Пустовая, *Большой роман с вишенкой*, „Вопросы литературы” 2016, nr 3, s. 125–138.

⁴ P. Wójcikowska-Wantuch, *Историко-культурный контекст романа Гузели Яхиной „Зулейха открывает глаза”*, w: *Русская литература в межкультурном пространстве*, red. K. Prus, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2020, s. 134–151.

⁵ B. Gołąbek, *Z domu Allacha do świata Stalina. Rozważania na marginesie bestsellerowej powieści „Zulejka otwiera oczy” Guzel Jachiny*, w: *Muslim East in Slavic literatures and cultures*, red. G. Czerwiński, A. Konopacki, A. Buras-Marciniak, E. Maksimowicz, Polish Historical Society / Polskie Towarzystwo Historyczne, Białystok 2019, s. 191–201.

⁶ M. Sidor, *Z badań nad etyką w literaturze masowej. O implikacjach etycznych kategorii obcości w powieściach Guzel Jachiny*, „Slavia Orientalis” 2020, nr 4, s. 813–832.

bezpośrednie odniesienie do rodzinnej biografii autorki. Postać Zulejki została zainspirowana losami babci Jachiny, Raisy Szakirówny Szakirowej⁷, a historia powoźskiego Niemca Jakoba Bacha nawiązuje do losów dziadka pisarki, Gilmutdina Szakirzianowicza Gilazijewa, nauczyciela języka niemieckiego na Powołżu. To właśnie jemu została dedykowana powieść *Dzieci Wołgi*⁸. Do biografii drugiego z dziadków, który w dzieciństwie doświadczył bezdomności, a w czasach wielkiego głodu był jednym z pasażerów „pociągu Dzierżyńskiego”⁹, odnosi się utwór *Эшелон на Самарканд*. Doświadczenia członków rodziny Jachiny uzupełnione o wspomnienia i relacje świadków wydarzeń stanowią kanwę fabularną utworów, ale — co istotne — poddane zostały literackiemu przetworzeniu i swobodnej grze wyobraźni. Recenzując powieść *Dzieci Wołgi*, Andriej Moskwin konstatuje: „[...] реальность и вымысел переплетены в романе настолько плотно, что сложно понять, где кончается суровая правда и начинается неудержимый полёт воображению”¹⁰.

⁷ Zob.: Е. Костина, Гузель Яхина: „Дружбы, которые завязывались в ссылке, были больше, чем родственные узы”, <https://story.ru/istorii-znamenitostej/intervyu/guzel-yakhina-druzhby-kotorye-zavyazyvalis-v-ssylke-byli-bolshechem-rodstvennye-uzy/> (10.02.2023).

⁸ Guzel Jachina w wywiadzie udzielonym Wierze Kostrowej wspomina, że dziadkowie mieli duży wpływ na jej życie. „А два самых главных учителя в моей жизни — это, конечно, бабушка и дедушка. Они оба были педагогами, работали в школе села Богатые Сабы и похоронены там же, на родине [...]. Их все очень любили и уважали. Сама я пошла по стопам дедушки — окончила Казанский педагогический институт, отделение немецкого и английского языков” (В. Кострова, *Это часть истории моей семьи*, <https://kpfu.ru/elabuga/projects/news-fest/eto-chast-istorii-moj-semi-143715.html> (14.02.2023)).

⁹ Źródła historyczne potwierdzają zaangażowanie Feliksa Dzierżyńskiego w walkę z bezdomnością dzieci i w starania o poprawę warunków ich życia. Patrz. S. Frołow, *Fabryka aniołków. Obrońca bezprizornych*, w: teżże, *Feliks Dzierżyński. Miłość i rewolucja*, Znak, Kraków 2014, s. 291–299; И. Ратьковский, *Держинский. От „Астронома” до „Железного Феликса”*, Родина, Москва 2017, s. 295–362.

¹⁰ А. Москвин, *Рецензия на роман „Дети мои”*, http://www.yppremia.ru/novosti/recenziya_aleksandra_moskvina_na_roman_guzeli_yahinoy_deti_moi (14.02.2023).

Niewątpliwie ze względu na strategię powieściowego odtwarzania lub raczej przetwarzania w powieściach traumatycznego doświadczenia bliskich można teksty Jachiny umieścić w nurcie literatury postpamięciowej obok takich utworów, jak *Памяти, памяти. Романс* (2017; *Pamięci, pamięci*) Marii Stiepanowej¹¹ oraz *Предел забвения* (2012; *Granica zapomnienia*) Siergieja Lebediewa¹². Według Marianne Hirsh, autorki terminu „postpamięć”, jest ona silną i bardzo szczególną formą pamięci właśnie dlatego, że jej odniesienia, przedmiot czy źródło są zapośredniczone nie przez przypomnienie, ale przez wyobrażenie i kreację¹³. Ta forma pamięci jest niejako zapożyczona, gdyż gromadzi treści zapamiętane i tkwiące w świadomości, ale nie pochodzące z własnego doświadczenia¹⁴. Dokładnie taką sytuację obserwujemy w dziele Jachiny. Ponadto w jej twórczości pamięć o wydarzeniach z rodzinnej przeszłości nierozzerwalnie związana jest z konkretnym miejscem geograficznym — Powołżem, które ustanawia ramy pamiętania i ma dla autorki znaczenie zarówno symboliczne, jak i emocjonalne.

Warto podkreślić, że pomimo bolesnej i ważkiej problematyki twórczość Jachiny cechuje charakterystyczna dla literatury popularnej łatwość czytania. Wynika ona z różnych czynników, przede wszystkim jednak z zastosowanych przez pisarkę rozpoznawalnych schematów fabularnych (baśniowych, romansowych, przygodowych), plastyczności opisów czy metaforyzacji. Połączenie znaczącej, historycznej problematyki z komercyjną formą dostarczającą estetycznej przyjemności wywołuje w odbiorcach skrajne odczucia. Przykładowo, o terapeutycznej/kompensacyjnej funkcji pisarstwa Jachiny wspomina Nikołaj Epple¹⁵ w artykule „Эшелон на

---

¹¹ М. Степанова, *Памяти, памяти. Романс*, Новое издательство, Москва 2017.

¹² С. Лебедев, *Предел забвения*, Эксмо, Москва 2012.

¹³ M. Hirsch, *Family frames. Photography, narrative and postmemory*, Harvard University Press, London 1997, s. 22, cyt. za: K. Kaniowska, *Postpamięć*, <http://www.cbh.pan.pl/pl/postpami%C4%99%C4%87> (15.02.2023).

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Patrz: Н. Эппле, *Неудобное прошлое. Память о государственных преступлениях в России и других странах*, Новое литературное обозрение, Москва 2022.

Самарканд” и терапия советской травмы¹⁶, ale z takim przyporządkowaniem zgadza się również sama autorka:

Любая хорошая книга — это терапия. [...] В одних случаях, если вы читаете легкие книги — это ненавязчивая терапия. В других — очень серьезная: через шок, стресс, сопереживание, узнавание себя или родных, откровение и о себе или близких людях. Но в любом случае это терапевтический опыт¹⁷.

Tymczasem na przeciwległej do Epplego pozycji słyсhać głosy krytyków o trywializacji tematyki historycznej i estetyzacji traumy (Galina Józefowicz *Гузель Яхину обвинили в плагиате, но проблема романа не в этом. Трагедию в Поволжье автор превратила в комфортную сказку*¹⁸ [„Guzel Jachina została oskarżona o plagiat, ale problem powieści nie w tym. Tragedię na Powołżu autorka zmieniła w wygodną bajkę”]) bądź idealizacji sowieckości (Siergiej Bieljakow *Советская сказка на фоне ГУЛАГа* [„Radziecka bajka z Gułagiem w tle”])¹⁹. Co ciekawe, najbardziej krytycznie oceniają pisarkę przedstawiciele mniejszości tatarskiej, oskarżając ją o zdradę. Rusłan Ajsin w swojej recenzji *История одного предательства* („Historia pewnej zdrady”) wyraził się radykalnie: „Гузель Яхина наносит точечные удары по узловым символам татарского народа”²⁰. Reakcja tatarskich recenzentów odzwiercie-

¹⁶ Н. Эппле, „Эшелон на Самарканд” и терапия советской травмы, Gorky.media, <https://gorky.media/reviews/eshelon-na-samarkand-i-terapiya-sovetskoj-travmy/> (10.02.2023).

¹⁷ Г. Яхина, *Книга как терапия — Гузель Яхина рассказывает о своем писательском опыте*, <https://mi-pishem.livejournal.com/1068822.html> (10.02.2023).

¹⁸ Г. Юзефович, „Эшелон на Самарканд”. Гузель Яхину обвинили в плагиате, но проблема романа не в этом. Трагедию в Поволжье автор превратила в комфортную сказку, Медуза, 13.03.2021, <https://meduza.io/feature/2021/03/13/eshelon-na-samarkand-guzel-yahinu-obvinili-v-plagiate-no-problema-romana-ne-v-etom> (10.02.2023).

¹⁹ С. Беляков, *Советская сказка на фоне ГУЛАГа*, „Урал” 2015, nr 8, <http://magazines.russ.ru/ural/2015/8/18bel.html> (10.02.2023).

²⁰ Р. Айсин, *История одного предательства*, <http://poistine.org/istoriya-odnogo-predatelstva#> (10.06.2019); М. Хабутдинова, *Если заглянуть в глаза Зулейхе*, <http://kalebtatar.ru/article/2813> (10.02.2023).

dla poniekąd właściwości pisarstwa Jachiny. Dyskurs historyczny i postpamięciowy w powieściach autorki nierozzerwalnie wiąże się z dyskursem tożsamościowym (tatarskim, niemieckim, rosyjskim i sowieckim).

Głos Jachiny, przedstawicielki skolonizowanej ludności tatarskiej, jawi się jako reprezentatywny dla wielu milionów obywateli ZSRR o tożsamości mniejszościowej lub hybrydowej²¹. Elżbieta Rybicka w pracy *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich* trafnie zauważa, że istnieje związek pomiędzy fenomenem postpamięci w kulturze a dekolonizacją „pamięci mniejszościowych”²². Proces przywracania tożsamości zachodzi na kartach wszystkich trzech powieści Jachiny i dlatego mogą być one postrzegane w pewnym stopniu jako świadectwo dekolonizacji ideologicznej. Według Pierre’a Nory sprzyjała ona spotkaniu wyzwolonych narodów z ich pamięcią tradycyjną, którą reżimy konfiskowały lub którą poddawały manipulacji²³.

Celem moich rozważań w niniejszym artykule jest analiza dyskursu postkolonialnego, a zatem ukazującego z pozycji krytycznej relacje pomiędzy Imperium Rosyjskim oraz ZSRR a mniejszością niemiecką w powieści *Dzieci Wołgi*. Jak dotąd rozważania dotyczące tematyki postkolonialnej w powieściach Jachiny podejmowane były głównie na gruncie rosyjskiej krytyki, przykładowo przez Nurię Fatychową *Зулейха против Зулейхи. Нурия Фатыхова о том, как дискуссии вокруг сериала заставили нас обсуждать советский*

²¹ O tożsamości hybrydowej w kontekście ZSRR pisał również Ryszard Kapuściński: „Oto Rosjanin, oto Kazach, oto Tatar, oto Uzbek. Ale jest duży procent obywateli tego państwa, którym autoidentyfikacja sprawia poważne trudności, którzy — inaczej mówiąc — nie czują się częścią żadnego narodu. Oto przykład mojego znajomego, Rusłana, inżyniera z Czelabińska. Jego dziadek był Rosjaninem, babka — Gruzinką. Ich syn, a ojciec Rusłana, zdecydował, że będzie Gruzinem. Ożenił się z Tatarką. Z miłości do matki Rusłan uznał się za Tatara. W czasie studiów w Omsku ożenił się z koleżanką — Uzbeczką. Mają teraz syna — Mutara. Jakiej narodowości jest Mutar?” (R. Kapuściński, *Imperium*, Czytelnik, Warszawa 1997, s. 117).

²² E. Rybicka, *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*, Universitas, Kraków 2014, s. 299, 301.

²³ P. Nora, *Czas pamięci*, przeł. W. Dłuski, „Res Publica Nowa” 2001, nr 7, s. 41.

империализм („Zulejka kontra Zulejka. Nuria Fatychowa o tym, jak dyskusje wokół serii skłoniły nas do dyskusji o sowieckim imperializmie”)²⁴ czy Wikę Krawcową *Зулейха открывает глаза в (пост)колониальной России* („Zulejka otwiera oczy w (post)kolonialnej Rosji”)²⁵. Dyskusję na ten temat prowadziły również autorki internetowego podcastu *Стивен Книг критикует критику романов Яхиной, или причём здесь птицеводство* („Stiwen Knig krytykuje krytykę powieści Jachiny, i/albo co ma z tym wspólnego hodowla drobiu”)²⁶. Badacze polscy dotychczas nie podjęli prób odczytania twórczości Jachiny w kluczu postkolonialnym, chociaż we wspomnianych pracach Sidor i Gołąbka zwraca się uwagę na kwestie tożsamościowe i narodowościowe. Niniejszy artykuł pozwoli na rozszerzenie i wzbogacenie perspektywy badawczej.

Analiza dyskursu postkolonialnego w utworze *Dzieci Wołgi* wymaga krótkiego streszczenia powieści, w której przeplatają się dwie linie fabularne. Dominująca przedstawia historię niemieckiego nauczyciela Jakoba Iwanowicza Bacha, będącego mieszkańcem powożńskiej kolonii Gnadenthal (ros. Гнаденталь, z niem. ‘Żyzna dolina’). Druga prowadzona z perspektywy wodzów ukazuje ich politykę w stosunku do mniejszości niemieckiej. Do powieści zostały dołączone epilog, kalendarz wydarzeń oraz odautorskie komentarze historyczne do tekstu.

Główny bohater utworu nauczyciel Jakob Bach reprezentuje lokalną mniejszość niemiecką, jednak ze względu na rozległą wiedzę, znajomość „wysokiego niemieckiego”²⁷ i miłość do literatury nie-

²⁴ Н. Фатыхова, *Зулейха против Зулейхи. Нурия Фатыхова о том, как дискуссии вокруг сериала заставили нас обсуждать советский империализм*, Colta, 8.05.2020, <https://www.colta.ru/articles/art/24311-spory-o-zuleyhe-i-sovetskiy-imperializm> (10.02.2023).

²⁵ В. Кравцова, *Зулейха открывает глаза в (пост)колониальной России*, syg.ma 10.05.2022, <https://syg.ma/@galina-1/vika-kravtsova-zulieikha-otkryvaet-ghlaza-v-post-kolonialnoi-rossii> (10.02.2023).

²⁶ *Стивен Книг критикует критику романов Яхиной, или причём здесь птицеводство*, episode 4, podcast, https://stephenknig.ru/episode_4 (10.02.2023).

²⁷ Mieszkańcy posługują się dialektem: „Колонисты привезли свои языки в середине восемнадцатого века с далеких исторических родин — из

mieckiej stanowi łącznik pomiędzy tym, co lokalne, a funkcjonującą w zbiorowej wyobraźni ojczyzną (Rzeszą Niemiecką)²⁸. Losy Bacha nierozzerwalnie związane z rzeką Wołgą, rozdzielającą przestrzeń utworu na dwie części: lewobrzeżną (znajomą i oswojoną), na której umiejscowiony jest Gnadenthal, oraz niedostępną i tajemniczą część prawobrzeżną, można ją nazwać wyobrażoną: „Левый берег был низкий и желтый, стелился плоско, переходил в степь, из-за которой каждое утро вставало солнце [...]. Какова была земля другого берега, не знал никто [...]” (s. 13).

Zakazany związek z uczennicą Klarą, zbiegłą z domu córką despotycznego Udo Grimma, zmusza Bacha do porzucenia pracy w szkole. Zostaje on odrzucony przez współmieszkańców ze względu na złamanie społecznego tabu. Ostatecznie para znajduje schronienie w rodzinnym majątku Klary, opuszczonym po tym, jak ojciec wraz ze służbą wyjechał do Rzeszy. Od tego momentu rzeka Wołga będzie stanowić nie tylko fizyczną, ale również symboliczną granicę pomiędzy światem zewnętrznym, określanym przez bohatera przymiotnikiem *большой*, a bezpiecznym mikroświatem zapomnianego chutoru.

Po kilku szczęśliwych latach spędzonych z dala od świata kochanków dotyka tragedia. Klara zostaje zgwałcona przez bolszewików, którzy w czasie porewolucyjnej zawieruchy trafiają do zacisznego chutoru. Bach jest świadkiem sceny gwałtu i to traumatyczne wydarzenie powoduje, że traci głos i do końca życia zmaga się z poczuciem winy. Jakby na przekór tragedii, Klara w wyniku gwałtu zachodzi w długo oczekiwaną ciążę, a następnie umiera, wydając na świat córkę — Antsche. Osamotniony i rozgoryczony Bach musi zatroszczyć się o życie dziecka, dlatego w czasach powojennego głodu w zamian za mleko na polecenie partyjnego organizatora Hoff-

---

Вестфалии и Саксонии, Баварии, Тирола и Вюртемберга [...] местные диалекты замешались в единый язык, простой и честный, как луковый суп с хлебными корками” (Г. Яхина, *Дети мои...*, s. 20).

²⁸ Пор.: О. Крюкова, Д. Хромова, *Репрезентация немецкой и советской идентичностей в романе Г. Яхиной „Дети мои”*, „Вестник Московского государственного лингвистического университета. Гуманитарные науки, издательство” 2021, nr 6 (848), s. 232–241.

mana spisuje folklor Niemców Powołża²⁹. Były nauczyciel przyjeżdża do Gnadenthalu nocą, unikając kontaktu z ludźmi. Izolacja oraz milczenie powodują, że Hoffman i gnadenthalcy uważają go za dziwaka, a Bach coraz silniej odczuwa swoją „inność” i nieprzystawalność do miejsca oraz czasu. Konsekwencją postępującego wyobcowania Bacha jawi się sytuacja Antsche, która rośnie w milczeniu, bez znajomości jakiegokolwiek języka, z dala od ludzi. Wychowywana poza kulturą nie identyfikuje się z żadnym z narodów, jest dzieckiem bez tożsamości, wykorzenionym. Kiedy w chutorze przypadkiem zjawia się kirgiski „bezprizornik” Waśka i uczy Antsche mówić po rosyjsku, uświadamia dziewczynie, że istnieje świat zewnętrzny poza chutorem: „Чужой язык прорастал в его девочке — как проросли в ней явственно черты чужого человека, безпризорника Васьки” (s. 394). Ciekawa świata Antsche wraz z Waśką uciekają od ojca i zamieszkują w domu dziecka w Saratowie, gdzie stopniowo wrastają w nową, sowiecką rzeczywistość. Z czasem rodzimym językiem Antsche staje się rosyjski, a kulturą, z jaką się identyfikuje, kultura sowiecka. Jakob Bach długo nie może pogodzić się z wyborem córki. Po wielu latach odnajduje w końcu spokój i podejmuje wysiłek przekształcenia chutoru w dom dziecka, który ma stać się jego testamentem i swoistym zwieńczeniem rodzicielskiej misji.

W jednej z końcowych, symbolicznych scen powieści Bach wpada do Wołgi i ma wrażenie, że trafia do podwodnego świata, gdzie znajdują się ciała ludzkie i artefakty, przedmioty z różnych epok. Rzeka stanowi przestrzeń zapomnienia, uświadamia bohaterowi ciągłość i obojętność historii wobec pojedynczego człowieka:

Мыслимо ли, что все эти годы он жил, не зная? [...] О том, что река эта полна смерти? Что дно ее устлано мертвецами, вода состоит из крови и предсмертных проклятий? Или, наоборот, полна жизни? Настолько, что даже окончившие в ней свой путь избавлены от разложения? (s. 482).

²⁹ Jachina inspirowała się realnie istniejącym zbiorem zgromadzonych przez Leonida Lerda baśni powołżskich Niemców. *Сказки, собрал и литературно обработал Л. Лерд*, Саратовское государственное издательство, Саратов 1935, <https://wolgadeutsche.net/library/item/294> (10.02.2023).

Z epilogu dowiadujemy się, że w 1938 roku Bach padł ofiarą sowieckiego reżimu, został aresztowany i skazany na 15 lat łagrów, gdzie umiera pochłonięty ostatecznie nie przez rzekę, ale przez „historię”.

Fabula powieści *Dzieci Wołgi* obejmuje okres od około 1916 roku do roku 1938, jednak, co istotne, Bach nie rejestruje upływającego czasu. Zauważa jedynie następujące w miasteczku zmiany, którym nadaje nazwy, porządkując w ten sposób następujące po sobie lata, np. rok 1918 to w kalendarzu Bacha Rok Zburzonych Domów, rok 1922 — Rok Wielkiego Głodu, rok 1924 to Rok Powrotów, rok 1929 — Rok Ucieczki, rok 1931 — Rok Wielkiego Kłamstwa. Zauważmy, że wiedza o świecie bohatera jest znacznie ograniczona, gdyż Bach, żyjąc w izolacji, nie czyta gazet, nie dostaje propagandowych broszur, nie ma również bezpośrednich informacji od innych osób. Istotną barierę pogłębiającą wyobcowanie Bacha stanowi również brak znajomości języka rosyjskiego. Porewolucyjna, sowiecka rzeczywistość konstruowana na nowych hasłach, pieśniach, odezwach pozostaje dla bohatera niezrozumiała. Zamiast tego żywe pozostają w duszy Bacha ludowe opowieści, romantyczne niemieckie poematy i przede wszystkim baśnie, w których świat wprowadziła go Klara. Niemiecka tożsamość zbudowana na folklorze i literaturze coraz wyraźniej konfliktuje się z wszechobecną tożsamością rosyjską/sowiecką. Co istotne, zaczerpnięte z folkloru niemieckiego elementy baśniowe i mitologiczne stanowią klucz do interpretacji powieści, w której zgodnie z zamysłem autorki fabuła rozwija się wokół konfliktu baśni i rzeczywistości.

Но все-таки для меня здесь германская сказка, германская мифология — да, важная тема романа, но, с другой стороны, это и главная метафора романа. Потому что для меня роман „Дети мои” в первую очередь, конечно, не о том, как немецкие сказки сбываются в раннем советском времени, а, скорее, о том, что советская сказка почти сбылась и что было такое время, когда казалось всем людям, живущим в стране, что эта сказка сбудется³⁰.

---

³⁰ Słowa wypowiedziane w programie „Фигура речи” w telewizji OPT (Общественное российское телевидение) 3 czerwca 2018 roku, niestety program aktualnie nie jest dostępny w sieci. Fragment wypowiedzi Jachiny można przeczytać stronie internetowej: <https://sova-f.livejournal.com/451972.html> (10.20.2023).

To znamienne, że aktualizacja konfliktu pomiędzy niemieckością (peryferium) a sowieckością (imperium) następuje w kontekście baśniowej, uniwersalistycznej aksjologii. Niewątpliwie zastosowana przez Jachinę strategia realizmu magicznego zaburza odbiór powieści jako utworu wyłącznie o tematyce historycznej lub postkolonialnej. Sidor w artykule *Z badań nad etyką w literaturze masowej. O implikacjach etycznych kategorii obcości w powieściach Guzel Jachiny* konstatuje, iż wprowadzenie elementów baśniowych, fantastycznych w tej i pozostałych powieściach autorki można rozumieć jako realizację chwytu „udziwnienia” lub defamiliaryzacji. Pozwala on na przesunięcie punktu ciężkości w interpretacji utworu w stronę etyczną/moralną, aktualizację uniwersalnych kategorii dobra i zła, w których świetle drugorzędny staje się podział: SWÓJ — OBCY.

Eksperyment myślowy, który staje się udziałem odbiorcy, pozwala w znanych z historii wydarzeniach zobaczyć inną stronę. Można ją nazwać stroną moralną w tym sensie, że dotyczy ona stanowiska etycznego bohatera wobec innych ludzi i przedstawionych wydarzeń, a zarazem także stosunku recypienta do sytuacji z własnego świata. Nie chodzi przy tym o jednoznaczne przyporządkowanie czynów i zjawisk świata przedstawionego do sfery dobra i zła, ale o ukazanie odbiorcy pewnych sytuacji, postaci i wydarzeń, które wywołują jego emocje i pogłębiają jego własne doświadczenia³¹.

A zatem interesujący mnie dyskurs postkolonialny w powieści *Dzieci Wołgi* nie będzie dominującym, a jednym z możliwych, choć w istocie narzucających się odczytań problematyki powieści. Podstawowy konflikt dyskursu postkolonialnego wskazany przez Edwarda W. Saida, czyli stosunek kolonizatora (Rosji carskiej) do kolonizowanego (Niemiec) oparty na pozycyjnej wyższości i przemocy³², w powieści Jachiny przedstawiony został oczyma jednego z reprezentantów mniejszości.

Jak wynika z rozważań Jakoba Bacha, początkowo wpływ Imperium Rosyjskiego na życie niemieckiej kolonii można określić jako znikomy, gdyż ograniczał się wyłącznie do kwestii urzędowych/ad-

³¹ M. Sidor, *Z badań nad etyką...*, s. 828.

³² E.W. Said, *Wprowadzenie*, w: tegoż, *Orientalizm*, przeł. W. Kalinowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1991, s. 23–57.

ministracyjnych, które rozstrzygane są w najbliższym położonym mieście — Pokrowsku. Mieszkańcy Gnadenthalu nie znają języka rosyjskiego lub znają go bardzo słabo, wyznają również inną niż rdzenni Rosjanie religię — protestancką³³. Wizualnym znakiem władzy Imperium jest portret Cara Mikołaja II, który dla mieszkańców pozostaje anonimowy w odróżnieniu od pomnika Katarzyny II, bohaterki zapisanego przez Bacha mitu założycielskiego wspólnoty *О земле обетованной России* („O ziemi obiecanej Rosji”). Aleksandr Etkind w jednym z ważniejszych opracowań poświęconych krytyce postkolonialnej na gruncie rosyjskim *Внутренняя колонизация. Имперский опыт России* („Wewnętrzna kolonizacja. Imperialne doświadczenie Rosji”), odnotowuje, iż sprowadzeni przez carycę Katarzynę II niemieccy osadnicy potrzebni byli władcy jako narzędzie „wewnętrznej kolonizacji”. Będąc nosicielami wysokiej, europejskiej kultury, Niemcy mieli kolonizować i cywilizować dzikie tereny Imperium Rosyjskiego.

Внимательная к публичному освещению своих действий, Екатерина не колебалась, называя организованную государством иммиграцию европейцев в Россию „колонизацией”, земли, которые они возделывали, — „колониями”, а своих новых подданных — „колонистами”. Что подвергалось колонизации? Российская империя. Кто колонизовал ее? Европейские поселенцы. Чьей властью и в чью пользу? Российской империи [...].

На Волге их города, сады и поля выглядели островами процветания и порядка. Как и хотела Екатерина, они влияли на своих соседей — православных русских, татар-мусульман и калмыков-буддистов³⁴.

Nadanymi przez carycę wolnościami (koloniści byli np. zwolnieni od służby wojskowej)³⁵ osadnicy cieszyli do 1870 roku, kiedy to car

³³ Etkind odnotowuje, iż większość niemieckich kolonii w Rosji została założona przez protestanckich sektantów, radykalnych braci morawskich, mnemonitów i luteranckich pietystów. А. Эткинд, *Внутренняя колонизация. Имперский опыт России*, przeł. А. Эткинд, Новое литературное обозрение, Москва 2013, s. 203–205.

³⁴ А. Эткинд, *Внутренняя колонизация...*, s. 202.

³⁵ Jak podaje prof. Michał Kosman: „Zachęty dla niemieckich imigrantów zostały skierowane w manifeście Katarzyny II z 22 czerwca 1763 r. Skuszono ich m.in. obietnicami kredytów, czasowych zwolnień od podatków, przydziału

Aleksander II pozbawił ich części przywilejów i nakazał przymusową naukę języka rosyjskiego³⁶. Jednak wiele spośród niemieckich kolonii pozostawało w izolacji, tworząc hermetyczne i zwarte społeczności na podobieństwo tej ukazanej w powieści Jachiny. Warto podkreślić ów wyjątkowy na tle pozostałych skolonizowanych narodów status niemieckich osiedleńców. Jak odnotowuje Ewa Thomson: „Jeśli chodzi o Rosję, rezultatem jej podbojów terytorialnych było wcielanie innych krajów do Rosji lub nadawanie władzy w tych krajach rządowi służącym interesom rosyjskim”³⁷. W przypadku rosyjskich Niemców nie możemy mówić ani o wcieleniu terytorium, ani o podporządkowaniu sobie przedstawicieli władzy, tylko raczej o „zorganizowanej imigracji”, wskutek której na rosyjskiej ziemi liczebność ludności niemieckiej na początku XX stulecia wynosiła już ok. 2,5 mln osób³⁸.

Z powieści *Dzieci Wołgi* dowiadujemy się, iż po rewolucji bolszewickiej portret cara Mikołaja II zostaje zastąpiony portretem Włodzimierza Lenina, który, jak czytamy w utworze: „Германию любил страстно” (s. 132). Warto odnotować, że Lenin wychowywał się na Powołżu i w środowisku niemieckich kolonistów³⁹. W konsekwencji w 1923 roku wódz proklamuje powstanie NNASRR, czyli Niemieckiej Nadwołżańskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. W powieści Jachiny jej powstanie spotyka się z entuzjazmem mieszkańców Gnadenthalu, z jednoczesnym krytycznym stosunkiem do Józefa Stalina, który z rozkazu Lenina osobiście nadzorował republiki.

[...] статус автономной республики, свой государственный язык, своя конституция не слишком ли щедро для маленького, отсталого народца

ziemi, pożyczek na budowę domów, zakupu trzody i narzędzi, wolności religijnej, prawa do samorządu czy zwolnienia od służby wojskowej” (M. Kosman: *Mniejszość niemiecka w Rosji — przeszłość i teraźniejszość*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, 2016, t. 16, s. 263–275).

³⁶ А. Эткинд, *Внутренняя колонизация...*, s. 208.

³⁷ E. Thompson, *Nacjonalizm, kolonializm, tożsamość*, przeł. A. Sierszulka, „Teksty Drugie” 1999, nr 5, s. 25.

³⁸ M. Kosman, *Mniejszość niemiecka w Rosji...*, s. 265.

³⁹ А. Эткинд, *Внутренняя колонизация...*, s. 208,

отщепившегося от старой родины, но и так не сумевшего враси в новую, до сих пор сохранившего уклад жизни восемнадцатого века, не умеющего сложить и двух слов по-русски? (s. 133–134)

Opinia powieściowego Stalina na temat mniejszości niemieckiej jest jednoznacznie negatywna, zarzuca on powożskim Niemcom brak asymilacji, nieznajomość języka rosyjskiego, zacofanie. W innym miejscu Stalin określa nowo powstałą republikę mianem „niechcianego dziecka”. W utworze przedstawiono symboliczną scenę, kiedy pomnik carycy Katarzyny zostaje zniszczony i przetopiony na części do ciągników. Następnie odlane z obalonego pomnika śruby Stalin nakazuje wyrzucić do Wołgi. Można ten gest wodza odczytywać jako próbę zniszczenia mitu założycielskiego kolonii. Ponadto, podczas wizytacji w NNASSR Stalin doświadcza narastających uczuć niechęci i obrzydzenia wobec mniejszości niemieckiej: „Его раздражали непривычные и поэтому подозрительные чистота и аккуратность [...]. Раздражал весь этот мир, издевательски мелкий и предательски хрупкий. Чужой” (s. 273).

Źródłem irytacji wodza pozostaje przede wszystkim język niemiecki, którego nie rozumie. Stalina razi też nieumiejętne posługiwanie się językiem rosyjskim przez kolonistów. Bariera językowa potęguje poczucie obcości i, jak zauważają autorki artykułu *Репрезентация и конфликт немецкой и советской идентичности в романе Г. Яхиной „Дети мои”* („Reprezentacja i konflikt tożsamości niemieckiej i radzieckiej w powieści G. Jachiny »Dzieci moje«”) Olga Kriukowa i Diana Chromowa, to właśnie język stanowi główne źródło konfliktu pomiędzy tożsamością niemiecką a sowiecką⁴⁰. Narastająca irytacja Stalina przybiera w powieści groteskowy charakter. „Он вдруг ощутил, что не может более ни секунды оствовать среди карликов, в этом уродливо тесном мире, который с каждым часом сжимается все сильнее и грозит задушить” (s. 276). Przestrzeń wokół wodza kurczy się, Stalin nie mieści się do samochodu, musi się schylać, wchodząc do pomieszczeń. Karłowatość kolonistów budzi w nim odrazę. Jachi-

⁴⁰ О. Крюкова, Д. Хромова, *Репрезентация немецкой и советской идентичностей...*, s. 232–241.

na posłużyła się w powieści hiperbolą wodza-olbrzyma, która koresponduje z wizerunkiem Stalina zaprezentowanym przez Osipa Mandelsztama w słynnym wierszu *Мы живем, под собою не чуя страны* (1935; *Żyjemy tu, nie czując pod stopami ziemi*). Osobiste odczucia Stalina wpływają na jego decyzje polityczne dotyczące mniejszości niemieckiej. Nadchodzący konflikt z nazistowskimi Niemcami ułatwia wodzowi decyzję o likwidacji autonomicznej republiki i przesiedleniu mieszkańców (1941). Wykorzystując jako element propagandy różnice kulturowe i sugerując wrogie nastawienie mniejszości niemieckiej, Stalin skutecznie rozprawia się z „niechcianym dzieckiem”.

Co warto podkreślić, powieściowe epizody dotyczące Lenina, a następnie Stalina i ich polityki wobec NNASRR funkcjonują jako kontrast wobec mikroświata Bacha, przede wszystkim obnażając mechanizm imperialnego myślenia. Począwszy od Katarzyny II, podczas podejmowania kluczowych decyzji żaden z reprezentantów władzy nie liczył się z podmiotowością ludności, o której decydował. Odezwa, jaką Jachina wkłada w usta carycy Katarzyny II, jedynie pozoruje szacunek dla osiedleńców, od których w pierwszej kolejności wymaga się bezwzględnego posłuszeństwa.

Дети мои! — зычно кричит она, гарцяя перед строем озябших в пути переселенцев. — Новообретенные сыны и дочери российские! Радужно принимаем вас под надежное крыло наше и обещаем защиту и родительское покровительство! Взамен же ожидаем послушания и рвения, беспримерного усердия, бестрепетного служения новому отечеству! А кто не согласен — пусть нынче же убирается обратно! Гнилые сердцем и слабые руками в российском государстве — без надобности! (s. 24)

Zauważmy, że przesiedleńcy są zziębnięci, podczas gdy władczyni obiecuje rodzicielską troskę. Jachina przykłada dużą wagę do detalu, brak uwrażliwienia na podstawowe ludzkie potrzeby stanowi element demaskujący intencje władczyni. Innym obrazem przywołanym przez pisarkę, ukazującym imperialną mentalność władzy, jest scena gry w bilard, podczas której Stalin podejmuje najważniejsze decyzje w odniesieniu do powoźskich Niemców. Generallissimus rozgrywa historię Republiki Powołża na podobieństwo partii bilardu, jego wyimaginowanym przeciwnikiem jest Führer,

ale kule bilardowe symbolizują niemieckich kolonistów, instrumentalnie wykorzystanych w konflikcie pomiędzy dyktatorami. Jak słusznie konstatuje Sidor, w powieści uwypuklony zostaje temat odpowiedzialności jednostki za rzeczywistość oraz jej możliwości kreacyjnych⁴¹ i w tym duchu należałoby interpretować rosyjski tytuł powieści *Дети мои*. Stalin ponosi moralną winę za tragiczne losy niemieckich kolonistów, podobnie jak karzeł Hoffman odpowiedzialny jest za mieszkańców Gnadenthalu. Bach natomiast żyje w przekonaniu, że pisane przez niego baśnie zmieniają rzeczywistość, dlatego pragnie, aby kończyły się dobrze. Naiwne mniemanie o wpływie na losy mieszkańców Gnadenthalu rozbija się jednak o bezsilność bohatera wobec tragicznych wydarzeń lat 30.

Zastanawiając się nad sposobem, w jaki Związek Radziecki został zobrazowany w powieści, należy podkreślić dwie sprawy. Po pierwsze, Guzel Jachina nie krytykuje jednoznacznie idei komunistycznej rewolucji ani następującej po niej sowietyzacji. Postać Karła-idealisty Hoffmana, organizatora komunistycznych porządków w Gnadenthalu, została przedstawiona w pozytywnym świetle, podobnie jak progresywne zmiany w Republice Nadwołżańskiej — likwidacja analfabetyzmu, powstanie instytucji społecznych, np. domów dziecka, elektryfikacja, mechanizacja. Po drugie, autorka powieści jednoznacznie negatywnie odnosi się do aktów terroru i przemocy inspirowanych przez Stalina. W jednym z wywiadów pisarka wyjaśnia swoją wizję historii ZSRR:

Если говорить в целом об изменении оценки советского прошлого, то, конечно, можно сказать, что сразу после развала Советского Союза было такое дискуссионное десятилетие 1990-х. И тогда превалировал критический взгляд на советское прошлое. Сейчас же да, выстроен благожелательный взгляд на него. Получается такой отход маятника в другую сторону. Но думаю, что впереди нас ждет то время, когда маятник успокоится, останется посередине и мы сможем взвешенно обсудить советское прошлое, не перетягивая маятник в ту или иную сторону. По крайней мере, я на это надеюсь и на то, что мои романы хотя бы немного помогут в подобном. Дело в том, что в советском прошлом, как мне видится, действительно очень много намешано страшного, трагического, жестокого, преступного, кровавого. Но также светлого, идейного, гуманистического и прогрессивного. Одно

---

⁴¹ M. Sidor, *Z badań nad etyką...*, s. 827.

и другое сплетены вместе. В этом, на мой взгляд, и есть суть феномена советского⁴².

Wydaje się więc, że Jachina, sama będąc osobą prezentującą hybrydową tatarsko-sowiecką tożsamość, stroni od jednoznacznej oceny przeszłości, dostrzegając złożony charakter rzeczywistości i przede wszystkim wagę jednostkowych doświadczeń oraz decyzji. Ponadto dokonuje się w powieści *Dzieci Wołgi*, jak i w pozostałych utworach pisarki, aktualizacja problemu podejmowanego w krytyce postkolonialnej, czyli mechanizmu powstawania rozszczępionej tożsamości „kształtującej się na przecięciu przeciwstawnych umiejscowień etnicznych, kulturowych, językowych czy religijnych”⁴³. Temat hybrydowej tożsamości szeroko eksplorowany przez laureatkę Nagrody Nobla Swietlanę Aleksijewicz⁴⁴ wydaje się szczególnie istotny w kontekście „człowieka radzieckiego” jako produktu sowieckiego kolonializmu.

Pozostaje pytanie, czy Jachinę można uznać za przedstawicielkę literatury postkolonialnej, czyli demaskującej imperialny ucisk mniejszości? Krawcowa w swoim artykule zaprzecza, jakoby Jachina miała ambicje uczestniczenia w dyskursie postkolonialnym, zarzucając pisarce wręcz imperialną/sowiecką mentalność.

Гузель Яхина — не постколониальная писательница. В „классическом” постколониальном письме гибридизация языка и культурных артефактов и резкие переходы воображаемых географий „смещают” бинарную логику центра и периферии. Книга Яхиной эту логику воспроизводит. Однако, подобной цели служили и книги советских „национальных писателей”. В таком случае, Яхина — действительно их „новая версия”, через творчество которой российское государство преподносит ту форму репрезентации национального, этнического и культурного „многообразия”, которая выгодна ему самому⁴⁵.

⁴² Г. Яхина, *Я не пишу о преступлениях советской власти*, БизнесOnline, <https://www.business-gazeta.ru/article/502171> (10.20.2023).

⁴³ W. Bolecki, *Myśli różne o postkolonializmie. Wstęp do tekstów nie napisanych*, „Teksty Drugie” 2007, nr 4, s. 8.

⁴⁴ Por. С. Алексиевич, *Время second hand. Конец красного человека*, „Дружба народов” 2013, nr 8 i 9.

⁴⁵ В. Кравцова, *Зулейха открывает глаза...*

Oskarżenie o sprzyjanie imperium skierowane wobec Jachiny współbrzmi z poglądami Ewy Thomson. Amerykańska badaczka wskazuje na rolę literatury rosyjskiej jako pośredniczki w umacnianiu imperialnej polityki Rosji i na elementy dyskursu kolonialnego w utworach m.in. Lwa Tołstoja, Fiodora Dostojewskiego, Aleksandra Sołżenicyna czy Walentina Rasputina⁴⁶.

Warto zadać jednak pytanie: Czy aby słusznym jest oskarżenie Guzel Jachiny o odtwarzanie binarnych zależności, na których zbudowana została literatura kolonialna? Co znamienne, Włodzimierz Bolecki zauważa, że zasadniczo krytyka postkolonialna w swojej metodologii przejmując ten manichejski, binarny obraz świata, reprezentowany przez dyskurs kolonialny, „żelazną figurą myśli w dyskursach postkolonialnych jest bowiem nieodmiennie konfrontacyjny podział na »my« i »oni«”⁴⁷.

Może zatem Jachinę należy uznać za przedstawicielkę zwrotu dekolonizacyjnego⁴⁸ w literaturze, który stanowi wyraz dążenia do przewyciężenia czarno-białego obrazu świata i promuje oddolne (z punktu widzenia peryferium) spojrzenie na konflikt kolonizator — kolonizowany? Jedno jest pewne — twórczość Jachiny nie daje się tak łatwo przyporządkować. Biorąc pod uwagę wcześniejsze rozważania, dualistyczny podział świata na skolonizowaną mniejszość oraz imperium zostaje w powieści *Dzieci Wołgi* przewyciężony i to wcale nie przez odgórną narzuconą unifikację czy sowietyzację (Bach nie staje się przecież nośnikiem ideologii), ale właśnie przez wprowadzenie do powieści kwestii etycznej odpowiedzialności jednostki za swoje życie i życie innych. Centralny konflikt pomiędzy tożsamością niemiecką a sowiecką jest wraz z rozwojem fabuły stopniowo komplikowany, miejscami zastępowany przez konflikty osobiste bohaterów (konflikt wartości). Jako kluczowy w tym kontekście jawi się fakt, iż niemiecka tożsamość Bacha, zakorzeniona przecież głęboko w kulturze kolonii i języku,

⁴⁶ E. Thompson, *Trubadurzy imperium...*, s. 12.

⁴⁷ W. Bolecki, *Myśli różne o postkolonializmie...*, s. 11.

⁴⁸ Por.: M. Тлостанова, *Колониальность переживет колониализм*, <https://theoryandpractice.ru/posts/8258-madina-tlostanova-o-dekolonialnom-povoro-te> (20.02.2023).

rozpada się, gdy Bach staje się świadkiem krwawego linczu, jakiego koloniści dokonali w odwecie za kolektywizację, rozkułaczanie i represje. Bohater przestaje identyfikować się ze swoją społecznością, kiedy mieszkańcy Gnadenthala z ofiar przemocy stają się jej sprawcami. Natomiast Hoffman, reprezentujący władzę sowiecką, w oczach Bacha zostaje bohaterem, oddającym swoje życie w obronie zlinczowanych małoletnich pionierów. Nie ma w tym momencie znaczenia, czy koloniści mieli powód do buntu. Osobista niezgoda na przemoc, która nie mieści się w systemie wartości Bacha, przybiera formę wyrzeczenia się korzeni: „Знал, что больше в Гнаденталь не придет. Что сочинять больше не будет. Что не отпустит Anche к людям — никогда” (s. 312). Obrazy zniszczonych podczas rewolucji domostw, zaszlachtowanych zwierząt, głodujących dzieci, sparaliżowanych terrorem mieszkańców budzą w bohaterze uzasadniony strach. Jego milczenie wydaje się nie tylko reakcją na traumę, ale również znakiem protestu wobec uczestnictwa w kulturze przemocy.

Reasumując, Jachina tworzy w powieści skomplikowany, nie-binarny i nie-czarno-biały obraz świata. Jej powieść wymyka się jednoznaczному przyporządkowaniu do literatury postkolonialnej. Jak zauważa Epple, w świecie przedstawionym w powieściach Jachiny dobro zlewa się, przeplata się ze złem i próby wskazania jednoznacznej autorskiej pozycji wobec przeszłości są daremne:

То, с какой настойчивостью подчеркивание этой двойственности рецензенты стараются истолковывать исключительно в ту или иную сторону, в сторону оправдания или очернения, — само по себе интересный симптом, свидетельство негодности применения здесь столь привычной черно-белой оптики⁴⁹.

Nie znaczy to, że pozycja autorki wobec tragedii ofiar rewolucji, głodu i przesiedleń pozostaje ambiwalentna lub niedookreślona. W powieści *Dzieci Wołgi* Jachina akcentuje destrukcyjne mechanizmy władzy imperialnej, która, decydując o losie mniejszości, nie kieruje się dobrem obywateli, a ideologią lub doraźnym interesem. W rezultacie dochodzi do aktów przemocy, okrucieństwa, linczów, represji itd. Jachina daje jednoznacznie negatywną charakterystykę

⁴⁹ Н. Эппле, „Эшелон на Самарканд”...

osoby Stalina i jego totalitarnej polityki, z jednoczesnym pozytywnym przedstawieniem komunisty Hoffmana, człowieka realizującego swoje przekonania i obowiązki w sposób konstruktywny i pokojowy. Budujące strukturę utworu elementy baśniowe dystansują czytelnika od wydarzeń historycznych, a nacisk w powieści położony został na indywidualne wybory bohaterów oraz odpowiedzialność wobec bliźniego. Wydaje się zatem, że ideałem według autorki jest pokojowa koegzystencja narodów oparta na poszanowaniu godności jednostki ludzkiej oraz optymistyczna wiara w drżące w człowieku dobro, które to przesłanie płynie ze wszystkich napisanych do tej pory utworów.

REFERENCES

- Aleksiyeich, Svetlana. "Vremya second hand. Konets krasnogo cheloveka." *Druzhba narodov*, no. 8 and 9, 2013 [Алексиевич, Светлана. "Время second hand. Конец красного человека," *Дружба народов*, № 8 и 9, 2013].
- Aysin, Ruslan. "Istoriya odnogo predatel'stva." <http://poistine.org/istoriya-odnogo-predatelstva#>. Accessed 10 February 2023 [Айсин, Руслан. "История одного предательства." <http://poistine.org/istoriya-odnogo-predatelstva#>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Basinskiy, Pavel. "Neveroyatnoye. Ochevidnoye." *Rossiyskaya gazeta*, no. 110, 2015. <https://rg.ru/2015/12/14/basinskij.htm>. Accessed 10 February 2023 [Басинский, Павел. "Невероятное. Очевидное." *Российская газета*, № 110, 2015. <https://rg.ru/2015/12/14/basinskij.htm>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Belyakov, Sergey. "Sovetskaya skazka na fone GULAGA." *Ural*, no. 8, 2015. <http://magazines.russ.ru/ural/2015/8/18bel.html>. Accessed 10 February 2023 [Беляков, Сергей. "Советская сказка на фоне ГУЛАГа." *Урал*, № 8, 2015. <http://magazines.russ.ru/ural/2015/8/18bel.html>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Bolecki, Włodzimierz. "Myśli różne o postkolonializmie. Wstęp do tekstów nie napisanych." *Teksty Drugie*, no. 4, 2007.
- Epple, Nikolay. "Eshelon na Samarkand' i terapiya sovetskoj travmy." Gorky.media. <https://gorky.media/reviews/eshelon-na-samarkand-i-terapiya-sovetskoj-travmy/>. Accessed 10 February 2023 [Эппле, Николай. "Эшелон на Самарканд' и терапия советской травмы." Gorky.media. <https://gorky.media/reviews/eshelon-na-samarkand-i-terapiya-sovetskoj-travmy/>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Epple, Nikolay. *Neudobnoye proshloye. Pamyat' o gosudarstvennykh prestupleniyakh v Rossii i drugih stranakh*. Moskva: Novoye literturnoye obozreniye,

- 2022 [Эппле, Николай. *Неудобное прошлое. Память о государственных преступлениях в России и других странах*. Москва: Новое литературное обозрение, 2022].
- Etkind, Aleksandr. *Vnutrennyaya kolonizatsiya. Imperskiy opyt Rossii*. Moskva: Noyoye Literaturnoye Obozreniye, 2013 [Эткинд, Александр. *Внутренняя колонизация. Имперский опыт России*. Москва: Новое литературное обозрение, 2013].
- Fatykhova, Nuriya. "Zuleykha protiv Zuleykhi. Nuriya Fatykhova o tom, kak diskussii vokrug seriala zastavili nas obsuzhdat' sovetkiy imperializm." *Colta*, 8.05.2020. <https://www.colta.ru/articles/art/24311-spory-o-zuleyhe-i-sovetkiy-imperializm>. Accessed 10 February 2023 [Фатыхова, Нурия. "Зулейха против Зулейхи. Нурия Фатыхова о том, как дискуссии вокруг сериала заставили нас обсуждать советский империализм." *Colta*, 8.05.2020. <https://www.colta.ru/articles/art/24311-spory-o-zuleyhe-i-sovetkiy-imperializm>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Frołow, Sylwia. *Feliks Dzierżyński. Miłość i rewolucja*. Kraków: Znak, 2014.
- Gołąbek, Bartosz. "Z domu Allacha do świata Stalina. Rozważania na marginesie bestsellerowej powieści 'Zulejka otwiera oczy' Guzel Jachiny." *Muslim East in Slavic Literatures and Cultures*. Ed. Czerwiński, Grzegorz, Konopacki, Artur, Buras-Marciniak, Anetta, Maksimowicz, Eugenia. 191–201. Białystok: Polskie Towarzystwo Historyczne, 2019.
- Hirsch, Marianne. *Family Frames: Photography, Narrative and Postmemory*. London: Harvard University Press, 1997.
- Jachina, Guzel. *Dzieci Wolgi*. Transl. Chłystowski, Henryk. Warszawa: Noir sur Blanc, 2022.
- Jachina, Guzel. *Wolgakinder*. Transl. Ettinger, Helmut. Berlin: Aufbau Verlag, 2019.
- Kaniowska, Katarzyna. "Postpamięć." <http://www.cbh.pan.pl/pl/postpami%C4%99%C4%87>. Accessed 15 February 2023.
- Kapuściński, Ryszard. *Imperium*. Warszawa: Czytelnik, 1997.
- Khabutdinova, Mileusha. "Yesli zaglyanut' v glaza Zuleykhe." <http://kalebtatar.ru/article/2813>. Accessed 10 February 2023 [Хабутдинова, Милеуша. "Если заглянуть в глаза Зулейхе." <http://kalebtatar.ru/article/2813>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Kosman, Michał. "Mniejszość niemiecka w Rosji — przeszłość i teraźniejszość." *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy*, vol. 16, 2016: 263–275.
- Kostina, Yelena. "Guzel' Yakhina: 'Druzhby, kotoryye zavazyvalis' v ssylke, byli bolshe, chem rodstvennyye uzy.'" <https://story.ru/istorii-znamenitostej/intervyu/guzel-yakhina-druzhby-kotorye-zavazyvalis-v-ssylke-byli-bolshe-chem-rodstvennyye-uzy/>. Accessed 10 February 2023 [Костина, Елена. „Гузель Яхина: 'Дружбы, которые завязывались в ссылке, были больше, чем родственные узы.'" <https://story.ru/istorii-znamenitostej/intervyu/guzel-yakhina-druzhby-kotorye-zavazyvalis-v-ssylke-byli-bolshe-chem-rodstvennyye-uzy/>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Kostrova, Vera. "Eto chast' istorii moyey sem'i." <https://kpfu.ru/elabuga/projects/news-fest/eto-chast-istorii-moj-semi-143715.html>. Accessed 14 February

- 2023 [Кострова, Вера. “Это часть истории моей семьи.” <https://kpfu.ru/elabuga/projects/news-fest/eto-chast-istorii-moej-semi-143715.html>. Дата обращения: 14 февраля 2023].
- Kostyukovich, Yelena. “Na vsyu glubinu.” 7–8. Yakhina, Guzel'. *Deti moi*. Moskva: AST, 2018 [Костюкович, Елена. “На всю глубину.” 7–8. Яхина, Гузель. *Дети мои*. Москва: АСТ, 2018].
- Kravtsova, Vika. “Zuleykha otkryvayet glaza v (post)kolonial'noy Rossii.” *syg.ma*, 10.05.2022. <https://syg.ma/@galina-1/vika-kravtsova-zulieikha-otkryvayet-ghlaza-v-post-kolonialnoi-rossii>. Accessed 10 February 2023 [Кравцова, Вика. “Зулейха открывает глаза в (пост)колониальной России.” *syg.ma*, 10.05.2022. <https://syg.ma/@galina-1/vika-kravtsova-zulieikha-otkryvayet-ghlaza-v-post-kolonialnoi-rossii>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Kryukova, O'l'ga, Khromova, Diana. “Reprezentatsiya nemetskoj i sovetskoy identichnostey v romane G. Yakhinoy ‘Deti moi.’” *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. Gumanitarnyye nauki*, no. 6 (848), 2021: 232–240 [Крюкова, Ольга, Хромова, Диана. “Репрезентация немецкой и советской идентичностей в романе Г. Яхиной ‘Дети мои.’” *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Гуманитарные науки*, № 6 (848), 2021: 232–240].
- Lebiediew, Siergiej. *Granica zapomnienia*. Transl. Szymczak, Grzegorz. Warszawa: Claroscuro, 2018.
- Lebiediew, Siergiej. *Priediel zabwienia*. Moskva: Eksmo, 2012 [Лебедев, Сергей. *Предел забвения*. Москва: Эксмо, 2012].
- Lipovetskiy, Mark. “Zanos. Prodolzheniye polemiki vokrug ‘nosa’–2015: Mark Lipovetskiy otvechayet Konstaninu Bogomolovu.” <https://www.colta.ru/articles/literature/10136-zanos/>. Accessed 10 February 2023 [Липовецкий, Марк. “Занос. Продолжение полемики вокруг ‘носа’–2015: Марк Липовецкий отвечает Константину Богомолову.” <https://www.colta.ru/articles/literature/10136-zanos/>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Moskvin, Andrey. “Retenziya na roman ‘Deti moi.’” http://www.yppremia.ru/novosti/recenziya_aleksandra_moskvina_na_roman_guzeli_yahinoy_deti_moi. Accessed 14 February 2023 [Москвин, Андрей. “Рецензия на роман ‘Дети мои.’” http://www.yppremia.ru/novosti/recenziya_aleksandra_moskvina_na_roman_guzeli_yahinoy_deti_moi. Дата обращения: 14 февраля 2023].
- Nora, Pierre. “Czas pamięci.” Transl. Dłuski, Wiktor. *Res Publica Nowa*, no. 7, 2001.
- Pustovaya, Valeriya. “Bol'shoj roman s vishenкой.” *Voprosy literatury*, no. 3, 2016: 125–138 [Пустовая, Валерия. “Большой роман с вишенкой.” *Вопросы литературы*, № 3, 2016: 125–138].
- Rat'kovskiy, Il'ya. *Dzerzhinskiy. Ot ‘Astronoma’ do ‘Zheleznogo Feliksa’*. Moskva: Rodina, 2017 [Ратьковский, Илья. *Дзержинский. От ‘Астронома’ до ‘Железного Феликса’*. Москва: Родина, 2017].
- Rybicka, Elżbieta. *Geo-poetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*. Kraków: Universitas, 2014.
- Said, Edward W. “Wprowadzenie.” Said, Edward W. *Orientalizm*. 23–57. Transl.

- Kalinowski, Witold. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1991.
- Sidor, Monika. “Z badań nad etyką w literaturze masowej. O implikacjach etycznych kategorii obcości w powieściach Guzel Jachiny.” *Slavia Orientalis*, no. 4, 2020: 813–832.
- Skazki. Sobral i literaturno obrabotal Lerd, Leonid. Saratov: Saratovskoye gosudarstvennoye izdatel'stvo, 1935. <https://wolgadeutsche.net/library/item/294>. Accessed 10 February 2023. [Сказки. Собрал и литературно обработал Лерд, Леонид. Саратов: Саратовское государственное издательство, 1935. <https://wolgadeutsche.net/library/item/294>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Stiepanowa, Marija. *Pamiati, pamiati. Romans*. Moskwa: Nowoje izdatielstwo, 2017 [Степанова, Мария. *Памяти, памяти. Романс*. Москва: Новое издательство, 2017].
- Stiepanowa, Maria. *Pamięci, pamięci*. Transl. Sowińska, Agnieszka. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2020.
- “Stiven Knig kritikuyet kritiku romanov Yakhinoy, ili prichëm zdes' ptitsevodstvo.” Episode 4, podcast. https://stephenknig.ru/episode_4. Accessed 10 February 2023. [“Стивен Книг критикует критику романов Яхиной, или причём здесь птицеводство.” Эпизод 4, подкаст, https://stephenknig.ru/episode_4. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Tlostanova, Madina. “Kolonial'nost' perezhivet kolonializm.” <https://theoryandpractice.ru/posts/8258-madina-tlostanova-o-dekolonialnom-povorote>. Accessed 20 February 2023 [Тлостанова, Мадина. “Колониальность переживет колониализм.” <https://theoryandpractice.ru/posts/8258-madina-tlostanova-o-dekolonialnom-povorote>. Дата обращения: 20 февраля 2023].
- Thompson, Ewa. *Trubadurzy imperium. Literatura rosyjska i kolonializm*. Kraków: Universitas, 2000.
- Thompson, Ewa. “Nacjonalizm, kolonializm, tożsamość.” Transl. Sierszulska, Anna. *Teksty Drugie*, no. 5, 1999: 25–39.
- Wójcikowska-Wantuch, Paulina. “Историко-культурный контекст романа Гузели Яхиной ‘Зулейха открывает глаза.’” *Русская литература в межкультурном пространстве*. Ed. Prus, Kazimierz. 134–151. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2020.
- Yakhina, Guzel'. *Deti moi*. Moskva: AST, 2018 [Яхина, Гузель. *Дети мои*. Москва: АСТ, 2018].
- Yakhina, Guzel'. “Kniga kak terapiya — Guzel' Yakhina rasskazyvayet o svoem pisatel'skom opyte.” <https://mi-pishem.livejournal.com/1068822.html>. Accessed 10 February 2023 [Яхина, Гузель, “Книга как терапия — Гузель Яхина рассказывает о своем писательском опыте.” <https://mi-pishem.livejournal.com/1068822.html>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Yakhina, Guzel'. “Eto ne moja voyna.” <https://nashagazeta.ch/news/politique/eto-ne-moja-voyna>. Accessed 20 February 2023 [Яхина, Гузель. “Это не моя война.” <https://nashagazeta.ch/news/politique/eto-ne-moja-voyna>. Дата обращения: 20 февраля 2023].

- Yakhina, Guzel'. "Ya ne pishu o prestupleniyakh sovetskoj vlasti." *BiznesOnline*. <https://www.business-gazeta.ru/article/502171>. Accessed 10 February 2023 [Яхина, Гузель. "Я не пишу о преступлениях советской власти." *БизнесOnline*. <https://www.business-gazeta.ru/article/502171>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Yuzefovich, Galina. "Sledy na vode, Zuleykha izavidnoye chuvstvo Very Steninoj. Zhenskaya proza." *Meduza*, 29.05.2015. <https://meduza.io/feature/2015/05/29/sledy-na-vode-zuleykha-i-zavidnoe-chuvstvo-very-steninoj>. Accessed 10 February 2023 [Юзефович, Галина. "Следы на воде, Зулейха и завидное чувство Веры Стениной. Женская проза" *Медуза*, 29.05.2015. <https://meduza.io/feature/2015/05/29/sledy-na-vode-zuleykha-i-zavidnoe-chuvstvo-very-steninoj>. Дата обращения: 10 февраля 2023].
- Yuzefovich, Galina. "'Eshelon na Samarkand': Guzel' Yakhinu obvinili v plagiate, no problema romana ne v etom. Tragediyu v Povolzh'ye avtor prevratila v komfortnuyu skazku." *Meduza*, 13.03.2021. <https://meduza.io/feature/2021/03/13/eshelon-na-samarkand-guzel-yahinu-obvinili-v-plagiate-no-problema-romana-ne-v-etom>. Accessed 10 February 2023 [Юзефович, Галина. "'Эшелон на Самарканд': Гузель Яхину обвинили в плагиате, но проблема романа не в этом. Трагедию в Поволжье автор превратила в комфортную сказку." *Медуза*, 13.03.2021. <https://meduza.io/feature/2021/03/13/eshelon-na-samarkand-guzel-yahinu-obvinili-v-plagiate-no-problema-romana-ne-v-etom>. Дата обращения: 10 февраля 2023].